

En kraftpolitikk for klima, natur og industri

Geir Ove Kulseth, forbundsleder i EL og IT Forbundet

Som SV-medlem og forbundsleder i EL og IT Forbundet, LO-forbundet som organiserer de ansatte innen elektroinstallasjon-, kraft- og IT-bransjen har jeg behov for å komme med noen betraktninger rundt SVs energipolitikk.

Den energipolitiske debatten er krevende og den kan være kompleks. Men de energipolitiske avgjørelsene vi som samfunn tar har store konsekvenser for innbyggerne i landet. Konsekvenser for sysselsetting og verdiskaping, for hva slags næringsliv og arbeidsliv vi har og for hvor folk velger å bosette seg. Ukloke energipolitiske valg truer vår evne til å takle klimaendringene og kan ha store menneskelige og sosiale konsekvenser i form av energifattigdom, arbeidsløshet og føre til behov for rasjonering for å unngå at systemet bryter sammen.

Dette er mitt bidrag til å belyse noen av de energipolitiske debattene som pågår i partiet.

Hvem eier krafta?

I forslaget til nytt partiprogram ligger en flertallsinnstilling som ønsker å legge produksjonskostnadene til grunn for strømprisen til næringsliv og husholdninger. Jeg vil advare mot en slik politikk av flere grunner.

Det er lett å undervurdere hvor mye strøm næringslivet bruker, og hvor få det er som tilhører eierklassen som vil få den økonomiske gevinsten av et slikt forslag.

Servicenæringen i de tre sørligste prisområdene (butikker, hoteller, restauranter, etc) hadde et strømforbruk på 18,1 TWh i 2022 da Putins energikrig førte til gjennomsnittlige strømpriser kr 2,41 pr kWh. Hvis man hadde innført en fast pris på 40 øre pr kWh ville det redusert offentlige inntekter med over 36 mrd, og økt overskuddet i servicenæringene med det tilsvarende. Det er mer enn norske innbyggere fikk utbetalt i strømstøtte det samme året. Med en slik politikk ville Rema 1000-kjøpmannen fått 1,5 millioner i økt utbytte, mens butikkmedarbeideren ville fått noen tusenlapper i gevinst sammenlignet med regjeringens strømstøtte. Det er dårlig fordelingspolitikk, og det er dårlig bruk av fellesskapets kraftverdier. Hvorfor skal en bedrift som går med overskudd når strømmen koster kr 2,41 få kjøpe strømmen til 40 øre, på bekostning av offentlige budsjetter i stat, kommuner og fylkeskommuner?

I Norge har vi sørget for at bedriftseieren og butikkmedarbeideren eier en like stor andel av vannkraftverdiene våre. Det er ikke Olav Thon-gruppen, Stordalen eller Reitan-familien som eier krafta. Det er oss alle i fellesskap. Hele poenget med innføring av konsesjonslovene og hjemfallsretten på begynnelsen av 1900-tallet var å sikre at fellesskapets vannkraftverdier ikke skulle havne i private lommer til evig tid. Når vi har sørget for kollektivt eierskap over produksjonsmidlene i kraftsektoren er det ganske fantasiløst hvis det eneste man skal bruke eierskapet til er å gi billig strøm til privat næringsliv.

Det er forskjell på strømforbruk i husholdninger og i private bedrifter. Alle trenger strøm for å bo og leve, og det er derfor helt riktig å finne politiske løsninger som skjermer husholdningene. Men næringslivet bruker strøm for å tjene penger. Det er ikke urimelig at de som ønsker å tjene penger på fellesskapets ressurser betaler oss det strømmen er verdt. Det gir oss inntekter som kan omfordeles og reinvesteres i samfunnet og styrke velferdsstaten. For vannkraften er verdt mer enn bare det det koster å drifte et kraftverk.

Vannet i magasinene er et knapphetsgode og en viktig strategisk ressurs for landet, og det er prisen privat næringsliv og industri er villig til å betale utover produksjonskostnadene som representerer den reelle verdien av ressursene. **Vannkrafta blir ikke mindre verdt av å være offentlig eid.**

Når energiprisene i Europa øker, slik vi så som følge av Russlands energikrig, øker også verdien av norsk vannkraft på samme måten som verdien av norsk gass. Verdier vi eier i fellesskap, og som gjennom bl.a. offentlig eierskap og grunnrenteskatt tilfaller fellesskapet. Det gir oss politisk kontroll, og gjennom demokratiske beslutninger kan verdiene omfordeles. Det kan finansiere skoler, sykehus og andre offentlige velferdstjenester. Det kan finansiere virkemidler for å hjelpe folk og næringsliv i krisetider. Gjennom ordninger som strømstøtte kan noe av verdiene tilbakeføres til innbyggerne, eierne av krafta.

Det er de verdiene som ville havnet i private lommer hvis man hadde innført makspris på strøm da energipriskrisen var et faktum.

For verdien av vannkraften blir ikke mindre av at man politisk regulerer seg til en lavere pris. I realiteten flytter man bare overskuddet fra offentlig eide kraftselskaper med grunnrenteskatt over til privat næringsliv der grunnrenten kan tas ut som utbytte. Verdiene flyttes fra kommunebudsjetter til bedriftseiernes investeringsporteføljer. Da mister vi demokratisk kontroll.

Makspris på strøm i 2022 ville vært en massiv omfordeling av verdier fra fellesskapet til investorer og kapitaleiere både i og utenfor Norge. En tapping av fellesskassa til fordel for privat kapital i et omfang høyresiden bare kunne drømt om. Privatisering av vannkraftverdiene er ikke sosialisme, det er FrP-politikk.

Hvem rammes av høye strømpriser?

På tross av rekordhøye strømpriser var 2022 et godt år for norsk næringsliv. Statistikken viser ingen økning i antall konkurser, og det var stabil lav arbeidsledighet gjennom hele året. Kraftkrevende industri har i stor grad hatt langsiktige fastpriskontrakter, samtidig som varene de produserer også har gått opp i pris som følge av økte energipriser i verden. Det samme gjelder annen eksportrettet industri som ikke har hatt fastpriskontrakter. Øvrig næringsliv har muligheter til å investere i strømreducerende tiltak, og har andre virkemidler for å tilpasse seg i perioder med økte kostnader i markedsøkonomien. Det er ikke næringslivet, investorer og kapitaleiere som har blitt hardest rammet av økte strømpriser.

Det er de som har minst som sliter mest når strømprisene går opp. Men de som allerede før krisen hadde vansker med å betale strømregningen hjelpes ikke nødvendigvis best av tiltak for å redusere strømprisen, som f.eks strømstøtte eller makspris på strøm. De har som oftest ikke et veldig høyt strømforbruk i utgangspunktet. Mesteparten av de 33 milliardene som ble utbetalt i strømstøtte i 2022 har gått til husholdninger med høy inntekt og høyt strømforbruk. En villa i Holmenkollåsen fikk potensielt utbetalt like mye i strømstøtte som fem leiligheter i Groruddalen, selv om familien i Groruddalen antageligvis ble hardest rammet av høyere strømpriser, matpriser osv. Tiltak for å redusere priser bidrar ikke til å redusere forskjeller. **Når fattige rammes av høye priser er det mye viktigere å gjøre noe med fattigdommen enn med prisene.** Når staten får ekstraordinære inntekter som følge av en høy strømpris bør disse inntektene omfordeles på en måte som bidrar til å redusere forskjeller i samfunnet. Da bør ikke omfordelingen kun være direkte knyttet til strømforbruk.

Flat utbetaling av strømstøtte, toprismodell for husholdninger eller en kombinasjon av disse er alternativer som er bedre egnet til å treffe de som trenger det mest når strømprisene er høye enn dagens strømstøtteordning. Men en sterk og omfordelende velferdsstat som reduserer forskjeller og løfter de som har minst fra før burde vært hovedløsningen på strømpriskrisen fra dag 1.

Finanskrisen i 2008 lærte oss at det ikke er bedrifter og investorer som skal reddes når det oppstår en midlertidig krise. Krisetiltak må innrettes for å ivareta menneskene som blir påvirket. Det er ikke statens oppgave å sørge for at alle private bedrifter i landet skal gå med overskudd til enhver tid. Dessverre har debatten både i fagbevegelsen og på venstresiden vært dominert av stemmer som har vært mest opptatt av lav pris til næringslivet, heller enn å bygge en koalisjon for å ivareta de gruppene som har hatt den største belastningen av høye strømpriser.

Et forsvar for kraftmarkedet

I et kraftsystem er det konstant behov for å balansere produksjon og forbruk. Strømmen må forbrukes i det øyeblikket den produseres, og det må derfor være balanse mellom produksjon og forbruk hvert eneste sekund, 24 timer i døgnet, 365 dager i året.

Som første land i Europa innførte Norge et markedsbasert system for balansering av produksjon og forbruk av elektrisk kraft i 1991, et system som resten av Europa har adoptert. Basert på fysisk kapasitet i strømmettet inndeles det i prisområder for strøm, og innen hvert prisområde settes det en kraftpris basert på kraftbehov og tilgjengelig produksjonskapasitet i området, samt overføringskapasitet mellom prisområder. I spotmarkedet for strøm settes prisen for hver time i døgnet, dagen før den aktuelle datoen. Alle kraftprodusenter i et område melder inn til markedet hvilken produksjonskapasitet de har den aktuelle timen, og til hvilken pris de er villige til å produsere for. Samtidig melder strømlleverandører inn hvilket strømforbruk det er behov for i samme time. Prisen fastsettes slik at man oppnår tilstrekkelig produksjon, og alle kraftprodusenter som har meldt inn at de er villige til å produsere til den prisen eller lavere får den aktuelle prisen. Dette kalles marginalprising.

Dette systemet gjør at prisområder med høyere kraftoverskudd enn omkringliggende områder får en lavere eller lik pris som områdene rundt, avhengig av størrelsen på overskuddsproduksjonen og overføringskapasiteten mellom områdene. Når tilgang på kraft er god, vil markedssystemet gi lave kraftpriser. Når det er knapphet på kraft, vil prisene bli høyere. I en periode der kraftforbeholdet skal øke gjør strømmarkedet det lønnsomt å investere i ny fornybar produksjon.

Norge har utvekslet kraft med naboland siden 60-tallet. Uten kraftutveksling vil risikoen for rasjonering og kraftmangel øke betraktelig, ikke bare i tørrår. Kraftutveksling gjør det mulig å produsere også når det innenlandske forbruket er lavere enn produksjonen. Ved å eksportere i perioder med overskudd av kraft, og importere i perioder med underskudd av kraft får man utnyttet kraftressursene til det fulle. Uten mulighet til å eksportere overskuddsproduksjonen ville kraftressurser rent ut i havet. Uten mulighet til å importere måtte vi bygget ut langt mer kraftproduksjon i Norge for å sikre oss mot variasjoner i ressursituasjonen. Dermed bidrar utveksling også til å redusere behovet for utbygging i sårbar natur.

I en periode der hele Europa skal erstatte fossil energibruk med mye uregulerbar fornybar kraft er energisamarbeid og utbygging av kraftnettet helt avgjørende for gjennomføring av energiomstillingen. Det vil ikke være mulig å bygge et 100% fornybart kraftsystem uten at krafta kan distribueres dit det ikke blåser.

Markedet gir en effektiv utnyttelse av kraftressursene, men markedet er ikke egnet til å fordele verdiene rettferdig. Ved en høy kraftpris vil kraftprodusentene få store inntekter, mens strømkundene får store utgifter. I og med at kraftressursene eies av fellesskapet er det mulig å skape systemer som kan omfordele kraftinntektene tilbake til innbyggerne.

På noen av aktørene i debatten kan det virke som om kraftmarkedet er regulert på en måte som skader Norge spesielt. Det er ikke sant. Når kraftprisene i Europa har økt, har prisene i Norge også

økt, men den prisfordelen vi hadde før energikrisen startet har vi fortsatt. Det er fortsatt slik at vi har billigere strøm enn Tyskland og Storbritannia, også i Sør-Norge. Det er fordi vi har et kraftoverskudd, og produksjonen baserer seg på billig teknologi som vannkraft og vindkraft.

Men den prisfordelen kan forsvinne. Europa svarer på Russlands energikrig med å sette fart på energiomstillingen. De har lansert planer og virkemidler for å raskt bygge ut mer vind- og solkraft for å gjøre seg uavhengig av både russisk og norsk gass. I Norge har utbygging av ny kraft stoppet opp, og vi går mot et kraftunderskudd om bare noen få år.

Norge har et konkurransefortrinn på fornybar kraft, både vann og vind. Vi har Europas beste vindkraftressurser og vår unike magasinerbare vannkraft er spesielt egnet til å håndtere et kraftsystem med økt innslag av uregulerbar fornybar kraft. Hvis våre naboland velger å investere i billig fornybar kraftproduksjon, mens vi i Norge lar være, må vi ikke være overrasket når vi mister vår konkurransefordel på strømpris. Da hjelper det ikke å kutte kabler eller regulere egne priser i Norge. Da blir vi avhengig av å importere kraft nabolandene for å dekke vårt eget forbruk, og vi blir mye mer sårbare for svingninger i kraftprisen og nedbørmengden. For lav utvekslingskapasitet med nabolandene vil i et slikt scenario gi høyere priser enn ellers.

Vi trenger kraft til klimakutt og arbeidsplasser

I Norge er nesten halvparten av all energibruk fossil, og vi har høyere klimautslipp per innbygger enn gjennomsnittet i EU-landene. Vi har en like stor jobb å gjøre for å omstille oss som det Tyskland eller Storbritannia har. Miljødirektoratet har beregnet at det er behov for 34 TWh mer kraft innen 2030 for å nå klimamålene og omstille industrien. Foreløpig ligger vi an til 7 TWh mer kraft, mye takket være den særnorske vindkraftmotstanden.

Skal vi løse klimakrisen må vi ta noen veivalg. Det vil ikke være mulig å erstatte dagens 155 TWh fossil energibruk med dagens kraftoverskudd (18 TWh) eller energisparing alene. Dagens kraftsystem er ikke dimensjonert til å levere nok kraft til å nå klimamålene og omstille industri, transport og næringsliv fra fossil til fornybar energi. Enten må vi skalere kraftsystemet opp, eller klimaambisjoner og industrien ned.

Det kan være ulike interesser og meninger om hvilke veivalg som er riktig. Det er reelle motsetninger mellom natur og arbeidsplasser som må veies mot hverandre. Vi må bl.a. ha en realistisk debatt om hvor mye industri vi skal ha i dette landet, og hvor mye natur vi er villige til å ofre for det. Men da må debatten handle om det. Vi kan ikke innbille oss at det er mulig å fortsette som før når vi skal omstille verdens energibruk.

Skal vi unngå en hard, brutal og urettferdig energiomstilling er det behov for å bygge ut mye mer fornybar kraftproduksjon og å investere i et strømnnett som kan distribuere strømmen dit den trengs. Det er ikke konfliktfritt å bygge ut mer fornybar kraftproduksjon. Men det er heller ikke konfliktfritt å legge ned landbasert industri samtidig som vi avvikler olje- og gassvirksomheten. Behovet for å kutte klimagassutslipp og investere i arbeidsplasser, industri og verdiskaping må også veie tungt for et parti som SV.